

Розділ 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 343.148

Л. В. Мелех

СТАНОВЛЕННЯ ДОКАЗОВОГО ПРАВА НА ЕТНІЧНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Проаналізовано тривалий процес становлення та розвитку доказування на території українських земель, закладено підґрунтя для комплексного хронологічного дослідження доказування у господарському процесі на території України.

Ключові слова: доказове право, доказування, докази, судочинство.

Постановка проблеми. Історичний аспект розвитку доказового права і процесу доказування є складною і цікавою проблемою. Саме формування і розвиток доказування у його історичній ретроспективі є актуальним питанням доказового права і державних інституцій різних історичних періодів вітчизняної і світової теорії права. Важливим аспектом цієї проблеми є розвиток правових норм під час перехідних етапів під тиском різних чинників.

Сучасний процес доказування був сформований у результаті тривалого історичного розвитку. Його стан у наш час є підсумком усієї еволюції доказового права. Історичний аналіз дає змогу оцінити концепції, які пропонувались у сфері доказування та надає можливість отримати позитивний досвід для формування більш ефективного та демократичного судового процесу.

Стан дослідження. Теоретичним підґрунтям для проведення дослідження стали праці учених-правознавців у галузі доказового права: В. В. Бабенко, А. Я. Вишинського, А. Г. Коваленко, Б. Т. Матюшина, Л. М. Ніколенко, І. В. Решетнікова, Т. В. Степанова, М. К. Треушнікова та ін.

Мета статті полягає у тому, щоб показати важливість проблеми доказування в історичній перспективі, її належність до універсальних, провідних категорій юридичної науки. Це поняття займає чільне місце в понятійному апараті доказового права, слугує своєрідним

інструментом наукового аналізу, забезпечуючи органічну єдність загальнотеоретичних і галузевих наук, їх втілення в практичне життя.

Виклад основних положень. Розвиток доказового права у сфері господарського судочинства збігається з періодами розвитку доказового права цивільного судочинства, оскільки за весь час існування арбітражу його діяльність (зокрема доказова) вивчалася в межах науки цивільного процесуального права.

Можна виокремити такі періоди розвитку доказового права:

1. Етап формування доказового права в нормах звичаєвого права.

2. Доказове право змагального типу періоду XV – початку XVII століття.

3. Доказове право слідчого типу періоду XVII століття.

4. Доказове право в Українській козацькій державі.

5. Доказове право змагального типу Російської імперії (1864–1917 роки).

6. Доказове право слідчого типу радянського періоду (1923–1990 роки).

7. Доказове право змагального періоду незалежної України.

Усі галузі права виникли із функціонуванням людської спільноти, яке неможливе без регулювання відносин між її членами, зокрема з питань ведення господарських справ. За родоплемінного ладу всі питання діяльності людей, пов'язані з виробництвом матеріальних благ, вирішувалися в межах звичаїв, рішень, прийнятих громадою, радою старійшин чи обраним главою спільноти. Тобто, існувало так зване внутрішнє регулювання, яке ґрунтувалося на авторитеті громади. Товарний обмін діяв на засадах натурального обміну. Відтак за подібної організації людство не потребувало якихось додаткових форм об'єднань, оскільки кожний член суспільства належав до того чи іншого «роду-племіні», в межах якого і здійснювалося виробництво певних матеріальних благ, що задовольняло насамперед інтереси відповідної громади, а також індивідуальні (приватні) інтереси членів такої спільноти з основних питань забезпечення їх життєдіяльності [1, с. 27].

Розгляд виникнення та розвитку процесу доказування на території України слід розпочати з дослідження давньоруського права, основним законодавчим джерелом якого з XI століття була «Руська правда», звичаєве право та прецеденти.

Звичаєве право – це система санкціонованих державою правових звичаїв, які є джерелом права в певній державі, місцевості або для певної етнічної чи соціальної групи. Утворюється впродовж певного періоду шляхом постійного дотримання звичаїв нормативного характеру, відображає правову культуру й правову свідомість народу,

а водночас й інтереси панівних верств суспільства [2]. На практиці застосовувалися такі звичаї, як кровна помста, принцип таліону (згідно з яким відплата мала бути рівнозначною за «кількістю та якістю» тій шкоді, яку заподіяно постраждалому), шлюбні обряди, тощо.

«Руська правда» – це найвідоміша пам'ятка давньоруського княжого законодавства, що регламентувала внутрішньодержавні феодальні відносини Київської Русі. Написання «Руської правди» розпочав Ярослав Мудрий з 18 статей, які з часом були доповнені «Правдою Ярославичів» і двома статтями – так званими «Поклон вірний» та «Урок мостникам».

У «Руській правді» зафіксований класичний змагальний процес із процесуальною рівністю сторін та пасивністю суду. Судочинство було гласним, відкритим для народу, мало усний характер. Процес доказування відрізнявся обрядовістю [3, с. 6]. Суд порушував провадження у справі тільки за наявності позову. У «Руській Правді» не було поняття «відповідач», оскільки у цьому законодавчому джерелі була визнана процесуальна рівність сторін, ототожнювалося поняття кожної із сторін, називаючи й ту й іншу «позивачем». Сторони зобов'язані були самостійно встановлювати фактичний склад обставин у справі, визначати предмет доказування, а також збирати й надавати докази, а суд лише здійснював оцінку зібраних і наданих сторонами доказів і ухвалював рішення [4].

Доказування здійснювалося за допомогою таких засобів: показання свідків, очна ставка, судовий поєдинок, випробування залізом і водою, присяга. Пріоритетне значення в системі засобів доказування періоду, що розглядається, надавалося показанням свідків, хоча з цього правила також були винятки, зокрема, показання холопа не вважались свідченнями свідка.

Засоби доказування були умовно поділені на повні та часткові. До повних (беззаперечних) належали: визнання вини обвинуваченим, показання свідків, присяга або якщо обвинувачений спіяманий «на гарячому». До часткових віднесені: плітки, випробування вогнем та водою [5, с. 29–30].

Докази надавалися суддям, записувалися дяками і повідомлялися протилежній стороні. Пасивність сторін розглядалася як відмова від здійснення процесуальної дії. Відтак чинним того часу законодавством передбачалося, що якщо сторона у встановлений термін не викликає на очну ставку свідків або іншу сторону, то спір підлягає вирішенню на користь другої сторони.

У середині XII ст. Київська Русь розпалася на князівства: Київське, Галицьке, Волинське, Смоленське, Переяславське, Володимиро-

Суздальське тощо. Кожне князівство мало свої особливості політично-розвитку.

Галицько-Волинське князівство (земля) найбільш повно продовжувало традиції Русько-Української державності (перша половина XIII – друга половина XIV ст.). Судові функції у Галицько-Волинській землі не були відокремлені від адміністративних. Вищими судовими інстанціями були князь та Боярська рада. На місцях судові функції виконували воеводи, волостелі, намісники. Існував і церковний суд. Сфера юрисдикції цього суду визначалася церковними уставами Ярослава Мудрого та Володимира Мономаха. Процес мав змагальний характер і містив ті ж елементи, що і в Київській Русі. Така судова система передбачала лише одну судову інстанцію, тому про існування інституту оскарження судових рішень, а тим паче інституту апеляції, не могло йтися [6].

В історії судового процесу в Україні особливе місце займає литовсько-руський період. З другої половини XIII ст. почалася експансія Великого князівства Литовського на руські землі. Великим це князівство стало насамперед тому, що вже до середини XIV ст. три чверті його території становили українські та білоруські землі.

Судовий процес на українських землях Великого князівства Литовського ґрунтувався на давньоруських традиціях і мало чим відрізнявся від судового процесу Київської Русі. Наприкінці XVI ст. судова система на українських землях стала результатом синтезу правових систем України, Литви, Білорусі та Польщі. Спори вирішувалися багатьма судами: державними, вотчинними, церковними, становими міськими (у привілейованих містах), селянськими общинними (копичях), третейськими [1, с. 154].

У Великому Князівстві Литовському існувала так звана система їздців. У Великому Князівстві Литовському їздці були судовими слідчими, що посилалися великим князем, воеводами та іншими суддями для збору доказів, опитування свідків, огляду місця події, складання протоколу з подальшою передачею його судді. На основі цих матеріалів суддя вирішував суперечку.

Литовським статутом були передбачені «муки» як один із видів доказів у справі. Застосовувались «муки» тільки до осіб, оголошених підозрюваними у злочині, а також за наявності значних підозр і доказів щодо його вини. Під час застосування мук заборонялося завдавати підсудному непоправних тілесних ушкоджень. Якщо підсудний зізнавався під «муками», то його зізнання прирівнювалось до інших доказів у справі, а якщо підозрюваний не підтверджував своєї вини під час «мук», то суд мав визнати його невинним, а позивача зобов'язував

заплатити виправданому грошову компенсацію за заподіяні йому фізичні страждання [1, с. 155].

Перший статут Литовський містив обмеження щодо свідків, які могли давати показання. Зокрема у ст. 6 розділу VIII зазначалось: «Якщо яка-небудь людина мала судову справу з державним службовцем або феодалом, а той державний службовець або феодал мав би у своєму повіті межуючий з ним маєток і вони повинні були зібрати копу, то тоді проста людина, яка проживала в держанні цього пана, не могла бути його свідком, а тільки шляхтичі або інші люди з інших повітів, які заслуговували на довіру, близькі сусіди» [1, с. 157].

Засобами доказування в той період також вважались речові докази («лице»), сліди побоїв, рани, труп вбитої людини, особисте зізнання, присяга, ордалії.

Значного поширення у Великому Князівстві Литовському набуло магдебурзьке право, згідно з яким окремі міста України отримали самоврядування і право «між собою судитися і радитися», що призвело до змін у судовій системі. Судовий процес у містах з правом на самоврядування ґрунтувався на засадах магдебурзького права: був усним, гласним і змагальним.

У XV–XVII століттях судочинство на українських землях в складі Російської імперії набувало розшукового (інквізиційного) характеру. Розшуковий процес застосовувався у політичних і кримінальних справах, а змагальний – зазвичай у цивільних [7, с. 14]. Роль суду в процесі доказування була активною. До повноважень суду належало право не тільки оцінки доказів, але й право вимоги від сторін доказів, вказаних судом, відбирання пояснень у кожної зі сторін стосовно юридично значущих фактів.

Литовський статут 1588 року був використаний як зразок юридичної техніки для написання Соборного уложенія Московського государства, який був прийнятий у 1649 році. Соборне уложеніє – це звід правових норм, який характеризувався розмежуванням процесу на «суд» і «розшук». Система доказів, що застосовувалась у цивільних справах у порядку «суду», охоплювала докази, притаманні змагальному процесу (пояснення сторони, показання свідків, загальне посилення, присяга, письмові докази) і слідчому процесу (очна ставка, катування, поголовний обшук).

Соборне уложеніє, поклавши на сторони обов'язок з надання доказів, продовжило тенденцію з розширення повноважень судді в доказовій діяльності. Відтак суддя мав право прийняти або не прийняти доказ, визначав значення і силу доказів, засвідчував достовірність доказів, що надавалися сторонами. Суд мав право відхиляти

докази, які надавалися сторонами, а в окремих випадках закон вказував на те, які докази слід застосовувати суду. Проте Соборне уложеніє не допускало заміну суддею за власною ініціативою одного доказу іншим. Тільки з другої половини XVII століття у судовій практиці були випадки вільного розпорядження суддею доказами. Наприклад, замість того, щоб на прохання відповідача надати позивачу очну ставку з тим, кого він обвинувачував, судді здійснювали поголовний обшук; або сторони просили поголовного обшуку, а судді вимагали надання показань свідків або письмових доказів [7, с. 15]. Основним доказом вважалося власне визнання, яке отримували нерідко шляхом фізичного або морального мордування.

Виклик до суду здійснювався за допомогою «чолобитної», «приставної» чи «термінової» грамоти. До судового засідання сторони подавали «термінові чолобитні», якими заявляли про свою присутність. За вирішеною справою суд видавав «правову грамоту», з видачею якої позов припинявся. Крім того, з'явився такий елемент судового процесу, як письмове ведення протоколу судового засідання. Як докази передбачалися: показання свідків, присяга, ордалії [8, с. 10].

Особливе значення для розвитку українського права мало формування звичаєвого права в житті тих українських селян, які втікали від панського гніту на віддалені від властей простори середнього і нижнього Півдня, Лівобережжя, і називали себе козаками. «Козацьке право» – це сукупність правових звичаїв, більшість з яких сформувалась в Запорізькій Січі. Запорізька Січ, постійно перебуваючи в умовах ворожого оточення (Річ Посполита, Кримське ханство і Оттоманська Порта, а пізніше – царська Росія), могла вижити тільки за умов внутрішньої злагодженості. Правові норми, вироблені запорожцями, були спрямовані на встановлення певного компромісу між різними представниками козацького товариства. Козаки не змогли б проіснувати довго без особистої волі, соціальної рівності й озброєння членів свого товариства, без широкого демократизму у вирішенні загальних справ і одночасно дисципліни та суворого єдиноначальства під час воєнних дій.

У жалуваній грамоті, наданій Б. Хмельницькому і старшині 27 березня 1654 р., російський цар Олексій Михайлович закріпив право українського народу судитися за своїми звичаями. Судові органи на Запорізькій Січі в XVII–XVIII століттях були колегіальними. У склад суду входило «деяка кількість чесних персон». Судді вибирались населенням безпосередньо на радах або призначались вищою владною структурою. Вибраний суддя повинен бути «людиною достойною, заслуженою, добросовісним, грамотним, у правах вправним, із законного народження, чесного обходження, в словах і ділах постійного»,

не молодше 25 і не старше 75 років. Вибраний суддя складав присягу на вірність службі та суду, обіцяв розглядати справи без будь-якої упередженості, не допускаючи волокити і лицемірства, не ухиляючись від служби, діяти згідно з законом. А якщо «право мовчало», тобто не регулювало конкретні відносини, – «совістю, прикладом інших справ християнських та прецидентом». У спірних випадках повинен віддавати перевагу нормам з більш м'якими санкціями.

Порядок вимагав, щоб скарга подавалась у суд завірена підписом обвинувача або його представника. У ній необхідно було вказати суть справи, ціль подання скарги і прохання про вирішення справи. Якщо скарга стосувалась цивільного судочинства, то у цьому разі було необхідним дотриматись термінів давності: 10 років на нерухоме майно і 3 роки – на рухоме. Недотримання вказаних термінів робило скаргу недійсною.

Звинувачений, як і обвинувач, мав повну свободу у зібранні і представленні суду доказів. Суддя призначав дату і час слухання справи. Але обов'язок підготовки справи до слухання повністю мали сторони. Докази не обмежувались ніякими формальними вимогами. Вони оцінювались судом, після чого більшою кількістю голосів виносився вирок [9].

Будь-яка зі сторін, невдоволена вирок, могла звернутись із апеляцією до вищого суду. Подання такої скарги призупиняла дію вироку. Відповідно до «Інструкції судам» гетьмана Д. Апостола і Прав, за якими судився український народ, установлювались терміни подачі апеляції: в Сотенний суд – 15 днів, Полковий – 6 тижнів, Генеральний – 7 днів. Апелянт, що подав скаргу, не мав права доповнювати матеріали розглянутої справи. Якщо ця скарга визнана вищим судом безпідставною, людина, яка подала цю скаргу, оплачувала іншій стороні певну винагороду. Крім того, вона повинна була оплатити судові витрати у подвійному розмірі суду. Суддя, вирок якого був відмінений, виплачував апелянту усю суму, витрачену на процедуру в апеляційному суді, у потрійному розмірі. Винний суддя звільнявся від займаємої посади.

Судовий процес на Запорізькій Січі ще у XVII–XVIII ст. сягнув рівня сучасних європейських країн.

Із виданням у 1716 році Воїнського статуту Петра I, частина якого – коротке зображення процесів або судових позовів – була присвячена судовому процесу, «розшук» остаточно поглинає «суд» у Російській Імперії, а відтак і на частині Українських територій. Практично всі кримінальні і цивільні справи розглядалися у формі розшуку. Крім того, створюється масивна система судових органів: особливі

суди для дворян, селян, спеціальні комерційні, губернські правління, органи поліції тощо. Суд в цей період, стає знаряддям політики абсолютизму [5, с. 73].

Із XVII ст. набула поширення система формальних доказів. Докази у цей період розглядалися як система констант. Активно використовувалась система формальних доказів, відповідно до якої кожен доказ мав законом визначену вагу, суддям заборонено було оцінювати докази, їх обов'язком було механічно приміряти законом визначену мірку до різних видів доказів [5, с. 70]. Законодавство встановлювало також і ступінь достовірності доказів, поділяючи їх на недосконалі та досконалі, тобто такі, які давали підстави для остаточного рішення у справі. За допомогою формального закріплення системи доказів влада намагалася обмежити свавілля та зловживання суддями своїх повноважень. Судді зобов'язувалися ухвалювати рішення не на особистому й довільному баченні, а на підставі об'єктивних доказів, які визначені законом. Отже, сторони були лише об'єктом діяльності суду. За справою складався короткий витяг (резюме показань свідків, огляд речових доказів тощо), на підставі якого судді й керівники судового органу вирішували справу. У зв'язку з тим, що процес став письмовим, підвищилося значення письмових доказів.

Мета удосконалення слідчого (інквізиційного) процесу в період реформ Петра I сягла свого найбільшого розвитку. На думку М. Ф. Владимирського, «...до Петра Великого змагальні форми процесу були загальним явищем, а слідчі виключним...» [10, с. 640].

21 лютого 1697 року був виданий іменний Указ «Об отмене в судных делах очных ставок, о бытии вместо оных распросу об отводе оных, о присяге, о наказании лжесвидетелей и о пошлинных деньгах», яким був введений слідчий процес під час розгляду цивільних і кримінальних справ. Основними ознаками слідчого процесу періоду абсолютизму було суворе таємне судочинство, письмова форма процесу, обмежена процесуальна активність сторін, застосування тортур, формальна оцінка доказів. Держава, втручаючись у справи приватних осіб, зобов'язувала позивача доказувати обґрунтованість свого позову, а відповідача «довести свою невинуватість у вчиненому під загрозою покарання» [11, с. 88].

5 листопада 1723 року був виданий Указ «Про форму суду» на противагу Короткому зображенню. Він скасував розшук, суддя вирішував справу на підставі доказів, які надавалися сторонами. Пріоритетне значення мали письмові докази. Письмові акти розглядалися як повні докази, а купецькі книги як половинні. Водночас суд не мав права збирати довідки у справі, тобто доповнювати її відомостями,

які не вказані сторонами. Проте зазначений Указ не визначав меж прав суду щодо збирання довідок, що давало широкі можливості для зловживання суддями.

Незабаром після видання Указу «Про форму суду» почало звужуватися коло справ, які розглядалися за правилами змагального судочинства. На практиці судді самовільно застосовували або слідчу, або змагальну форму процесу, не розмежовуючи кримінальні та цивільні справи [7, с. 17].

Судочинству того часу необхідні були нові принципи: відмінна система формальних доказів, встановлення змагальності, гласності тощо. Новий суд повинен був слугувати гарантією особистості від свавілля влади.

20 листопада 1864 року був прийнятий Указ, у якому містився намір влади «водворить суд скорый, правый, милостевый и равный для всех подданных, возвыситъ судебную власть, дать ей надлежную самостоятельность». Насамперед імператором був затверджений Статут цивільного судочинства, який запроваджував правило, згідно з яким докази в цивільному процесі повинні були забезпечувати сторони.

У первісній редакції Статут цивільного судочинства послідовно провів принцип змагальності в процесуальних правилах доказування. Це виражалося в покладанні на сторони обов'язку доказувати свої вимоги й заперечення. Обов'язок доказування покладалася на позивача, що виникало з тієї ролі, яка належала йому в процесі. Обов'язок доказування переходив від нього до відповідача тільки після того, як позивач підтвердив свої доводи, оскільки відповідачу в цьому разі необхідно було робити заперечення, які підлягали доказуванню. Суду надавалося право брати за основу рішення, доводи, які, хоча і не були наведені сторонами, але виникали із наданих сторонами доказів та документів [12, с. 35].

Змагальний процес передбачав взаємну інформованість сторін про доказовий матеріал. З метою забезпечення рівноправної боротьби сторін до початку судового засідання кожна зі сторін повинна була знати всі докази, на підставі яких протилежна сторона висуває свої вимоги. Для надання додаткових доказів закон передбачав право вимагати відтермінування засідання.

Сторони не були обмежені й у наданні доказів у апеляційному провадженні. Право надавати нові докази належало обох сторонам, незалежно від оцінки його судом першого ступеню. Будь-які докази, які могли бути, але не були надані за якихось обставин у процесі первинного розгляду справи, допускалися до розгляду судом другого ступеня. Закон передбачав право сторін надавати докази щодо обставин,

які виникали вже після першого розгляду справи. Суд мав право заслуховувати свідків, призначити огляд доказів у місці знаходження, призначити експертизу тощо.

Спільними діями сторін та суду проводилися дослідження доказів. Відтак голова суду, з його дозволу члени суду і сторони мали право задавати свідку питання не тільки з тих обставин, для підтвердження яких він був викликаний, але й щодо всіх інших питань, які кожна зі сторін вважає за необхідне з'ясувати. Крім того, сторони мали право бути присутніми під час огляду доказів безпосередньо на місці їх знаходження, робити зауваження і давати вказівки.

Початком створення на теренах України арбітражних судів, у сучасному розумінні, можна вважати заснування комерційного суду в Одесі у 1807 р. губернатором Новоросії герцогом Рішел'є за аналогією з подібними судовими установами, що існували у Франції в ту епоху.

Імператором Російської імперії Миколою I 14 травня 1832 р. був виданий іменний указ про створення комерційних судів, які розглядали торговельні та вексельні справи, справи про торговельну неспроможність.

На Лівобережній Україні також існували арбітражні комісії або, як їх називали, біржові суди.

З початку XX століття у зв'язку з революцією судова реформа втратила свою актуальність. Під час жовтневої революції 1917 року замість старого суду створено новий, радянський суд. Стосовно доказів суд не був обмежений жодними формальними доводами. Суд цього періоду набув буржуазно-демократичного характеру, що вирізняється своєю формальністю та фальшивістю [5, с. 5].

Після Жовтневої революції 1917 року і до 1922 року управління народним господарством було суворо централізованим. Керівництво економікою здійснювалось на підставі державних планів економічного та соціального розвитку, з урахуванням галузевого і територіального принципів. Постачання підприємствам і організаціям готової продукції і матеріалів здійснювалось на підставі нарядів, без оформлення відповідних договорів і проведення грошових розрахунків. За законодавством підприємства і установи не мали змоги захистити свої права та інтереси [13, с. 179]. Судові спори між казенними установами не дозволялись. Розбіжності між підприємствами та організаціями вирішувались в адміністративному порядку [14, с. 15].

Декрет про суд № 2 від 7 березня 1918 р., прийнятий ВЦВК РСФРР, фактично визнавав недоцільним створення органу спеціальної юрисдикції, що мав розглядати і вирішувати господарські спори

між підприємствами однієї форми власності. Отже, ще на початку становлення радянської влади у РСФРР і Україні комерційні суди як органи спеціальної юрисдикції були ліквідовані, проте жодної альтернативи їм не запропоновано. Не було необхідності у спеціальних судах або інших державних органах для розгляду і вирішення господарських спорів і в період «воєнного комунізму», коли господарські відносини в радянських республіках «будувалися на основі адміністративних розпоряджень».

Економічна і політична ситуація в країні докорінно змінилася після 1922 р. Із закінченням громадянської війни підприємства отримали оперативну й майнову самостійність. Централізоване управління почало поєднуватися з ініціативою підприємств, господарська діяльність здійснювалася підприємствами на підставі договорів.

Отже, на майже повну натуралізацію замінили нові економічні правила, засновані на товарно-грошових відносинах. Як наслідок, між підприємствами почали виникати спори, для врегулювання яких було потрібно створення спеціальних органів, уповноважених на вирішення конфліктів у господарській діяльності. Виникла необхідність формування принципово нового типу законодавства, адекватного специфічним соціально-економічним умовам.

27 березня 1921 р. надзвичайна сесія Всеукраїнського ЦВК V скликання прийняла постанову «Про заміну продовольчої розкладки натуральним податком», що означало законодавче забезпечення початку проведення в Україні нової економічної політики. Суть цієї політики полягала, насамперед, у відмові від адміністративних і переході до економічних методів управління економікою за умови формування ринку та ринкових відносин. Для забезпечення успішного проведення нової економічної політики було також вжито законодавчих заходів щодо надання державним підприємствам господарсько-оперативної самостійності й переведення їх на господарський розрахунок [15, с. 37].

3 квітня 1922 р. були утворені Арбітражна комісія при ВРНГ і арбітражні комісії при його місцевих органах. За характером діяльності арбітражні комісії нагадували суди. Розгляду названих комісій підлягали спори тільки між підприємствами й організаціями, підпорядкованими ВРНГ і його місцевим органам. В Україні Арбітражна комісія при Вищій Раді Народного Господарства УРСР була утворена постановою РНК УРСР від 3 січня 1924 р. Ця комісія засновувалася «для вирішення майнових спорів між держпідприємствами, підпорядкованими безпосередньо Вищій Раді Народного Господарства УРСР». Подальший розвиток арбітражу пов'язаний із запровадженням

госпрозрахункових відносин і оформленням господарських зв'язків на договірних засадах. Система норм, що встановлювала правила, за якими здійснювався процес доказування, з'явилася і була сформована в законодавстві союзних республік у 1923 та 1964 роках. Основним джерелом у сфері господарської діяльності, прийнятих у цей період, став Цивільний кодекс УРСР 1922 р., у ст. 2 якого була закріплена підвідомчість спорів між суб'єктами господарювання арбітражу.

У 1933 р. до компетенції Держарбітражу віднесено також вирішення переддоговірних господарських спорів, а в 1959 р. постановою Ради Міністрів СРСР «Про поліпшення роботи державного арбітражу» вперше був встановлений обов'язок підприємств і організацій до пред'явлення позову до Держарбітражу уживати заходів до безпосереднього врегулювання спору.

Принципове і важливе, з практичного погляду, значення мала постанова Ради Міністрів СРСР від 17 січня 1974 р. «Про подальше вдосконалення організації і діяльності органів державного арбітражу». Метою цього нормативного акта було підвищення ролі органів Держарбітражу в забезпеченні правильного і одноманітного застосування законодавства під час вирішення господарських спорів, посилення дії цих органів на підприємства, установи, організації в справі дотримання державної дисципліни, виконання планових завдань і договірних зобов'язань [16, с. 19].

У 90-і роки почався перехід від планової до ринкової економіки, від однієї економічної системи до іншої. Додання законного статусу підприємницькій діяльності, різноманіття форм власності, формування різних організаційно-правових форм юридичних осіб, зведення в ранг принципів свободи договору на противагу директивному плануванню потребувало зміни концепції, яка існувала у цей період.

Після розпаду Радянського Союзу Верховною Радою України були внесені численні зміни до законодавства УРСР, а також у 1991 році був прийнятий Арбітражний процесуальний кодекс України, який містив загальні положення з доказування в арбітражному процесі. В Україні починають діяти Вищий арбітражний суд України, арбітражний суд Республіки Крим, арбітражні суди областей, міст Києва і Севастополя, що становлять єдину систему арбітражних судів [17]. З 1991 року Україна стала суверенною державою та розпочала власний прогресивний шлях господарсько-процесуального законодавства, що стосується доказування, який невинно розвивається досі.

Висновки. Розуміння розвитку процесу доказування в господарському судочинстві дає змогу виявити закономірності сучасного

стану доказування. Зрозуміти сучасність можемо за допомогою аналізу минулого.

1. Кульчицький С. В. Довідник України: довідник для абітурієнтів та школярів загальноосвітніх навчальних закладів / С. В. Кульчицький, Ю. А. Мищик, В. С. Власов. – К.: Література ЛТД, 2009. – 528 с.

2. Усенко І. Б. Звичаєве право / І. Б. Усенко // Енциклопедія історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2005. – Т. 3: Е-Й; НАН України. Інститут історії України. – 672 с.: іл. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Zvychaeve_pravo

3. Зеленьак Е. С. Інститут оцінки доказів у цивільному процесі: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук / Е. С. Зеленьак. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корещького Національної академії наук України, 2014. – 18 с.

4. Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій / склав та підготував до друку проф. С. Юшков. – К.: ВУАН, 1935. – Редакція IV. – С. 137–144 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm>

5. Вышинский А. Я. Теория судебных доказательств в советском праве / А. Я. Вышинский. – 3-е изд. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1950. – 308 с.

6. Чернушенко Є. А. Апеляційне оскарження судових рішень у цивільному процесі на українських землях / Є. А. Чернушенко // Фахове періодичне видання «Судова апеляція». – 2005. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kia.court.gov.ua/sud2690/1j/4q/61477/>

7. Бабенко В. В. Доказування в господарському процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / В. В. Бабенко; Федерація професійних спілок України; Академія праці та соціальних відносин. – К., 2007. – 210 с.

8. Джаншиев Г. А. Основы судебной реформы / Г. А. Джаншиев. – М., 1891. – 134 с.

9. Судочинство в Запорізькій Січі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.horting.org.ua/node/1056>

10. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов. – К.: СПб, 1909. – 698 с.

11. Васильев А. В. Законодательство и правовая система дореволюционной России: учеб. пособие / А. В. Васильев. – СПб.: Питер, 2004. – 224 с.

12. Иванов О. В. Судебные доказательства в гражданском процессе: курс лекций / О. В. Иванов. – Иркутск: Изд-во Иркутск, 1974. – 160 с.

13. Ніколенко Л. М. Історичні передумови становлення господарського процесуального законодавства під впливом матеріально-правових актів / Л. М. Ніколенко // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 179–185.

14. Декрет о суде от 15 февраля 1918 г. // Декреты Советской власти. – М.: Гос. изд-во полит. литературы, 1957. – Т. I. – 466 с. [Элект-

ронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/DEKRET/o_sude2.htm

15. Лортикян Э. Л. История государственного и рыночного регулирования экономики Украины / Э. Л. Лортикян. – Х., 1995. – 127 с.

16. Про подальше вдосконалення організації і діяльності органів державного арбітражу: Постанова Ради Міністрів СРСР від 17 січня 1974 р. // СП СССР. – 1974. – № 4.

17. Про арбітражний суд: Закон України від 4 червня 1991 р. № 1142-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 36. – Ст. 469.

Мелех Л. В. Становление доказательного права на этнических украинских землях: историко-правовой аспект

Проанализированы длительный процесс становления и развития доказывания на территории украинских земель, заложена основа для комплексного хронологического исследования доказывания в хозяйственном процессе на территории Украины.

Ключевые слова: *доказательное право, доказывания, доказательства, судопроизводство.*

Melech L. V. Formation of evidential law on ethnic Ukrainian lands: historical and legal aspects

It is analysed the long process of formation and development of proof on the territory of Ukrainian lands the foundation for a comprehensive chronological study of proof in the economic process in Ukraine is laid.

The historical aspect of the development of evidence and proof process is complex and interesting problem. The formation and development of proof in its historical perspective is a key issue of evidence and public institutions of various historical periods of domestic and international legal theory. An important aspect of this problem is the development of law during the transitional stage the pressure of various factors.

The current process of proof was formed as a result of a long historical development. His condition in our time is the result of the whole evolution of evidence. Historical analysis to evaluate concepts offered in evidence and provides a positive experience for building more effective and democratic judicial process.

The purpose of scientific exploration is to show the importance of evidence in historical perspective, it belongs to the universal, leading categories of legal science.

This concept occupies a prominent place in the conceptual apparatus of evidence, serves as a tool for scientific analysis, ensuring the organic unity of general and branch sciences, their implementation in practical life.

Understanding the process of proof in economic proceedings laws makes it possible to identify the current state of evidence. History helps us understand the present by analyzing the past.

Key words: *evidential law, proving, evidence, legal proceedings.*

Стаття надійшла 16 червня 2015 р.